

РОЗДІЛ 3

ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО І ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕС; СІМЕЙНЕ ПРАВО; МІЖНАРОДНЕ ПРИВАТНЕ ПРАВО

УДК 347.4

DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2021-11/28>

НОВАЦІЯ: ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА

NOVATION: GENERAL CHARACTERISTICS

Аксютіна А.В., к.ю.н.,

доцент кафедри цивільно-правових дисциплін

Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ

Поліщук М.Р.,

студентка III курсу юридичного факультету

Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ

Стаття присвячена вивченню новації у цивільному праві, новації як способу припинення зобов'язання, а також з'ясуванню основних характеристик новації. Актуальність досліджуваної теми зумовлюється положеннями Цивільного кодексу України, в якому була звернена увага на положення новації. Тобто була змінена частина, в якій містяться норми про порядок та зміну зобов'язань. У статті розглянуто поняття «новація» на прикладі іншої країни (Франції) та досліджено поняття «новація як спосіб припинення зобов'язання». Досліджено правову природу новації, яка характеризується подвійністю, її специфічні риси та проблеми, які виникають на практиці у зв'язку з її застосуванням. Основну увагу приділено тому, що новація має укладатися у формі інноваційного двостороннього договору між первісними сторонами, в якому визначаються істотні умови, щодо яких сторони мають дійти згоди. Наведено протилежні погляди науковців щодо того, в якій формі має укладатися договір новації (у формі первісного зобов'язання чи у формі, яка необхідна для нового зобов'язання). Визначено роль принципу свободи договору в укладенні договору новації. У статті проаналізовано підстави недійсності договору новації. Також зазначено, що є можливість укласти договір новації, якщо первісне зобов'язання є оспорюваним, але не оскарженим сторонами. У роботі зазначаються випадки, які закріплені на рівні законодавства в ЦК України, коли застосування новації є недопустимим. На сучасному етапі розвитку юридичної науки в Україні новації приділяється недостатня увага порівняно з іншими інститутами цивільного права. Сьогодні в Україні немає жодного сучасного монографічного дослідження, присвяченого особливостям правового регулювання новації. Праці за цією темою обмежуються поодинокими статтями у періодичних виданнях, які мають несистемний характер, стосуються лише невеликого кола проблем, зокрема новації боргу у позикове зобов'язання. Ці та інші проблеми видаються важливими, підтверджують актуальність даного дослідження та вимагають глибокого доктринального вивчення з метою можливого вдосконалення відповідних підходів щодо теорії та практики визначення правової природи, особливостей договорів про заміну первісного зобов'язання іншим зобов'язанням (договорів про новацію).

Ключові слова: Цивільний Кодекс, новація, нормативно-правові акти, закон, договір, договір новації, спосіб припинення зобов'язання, первісне зобов'язання, ознаки новації, умови новації, договір новації, передання відступного.

This paper is devoted to the study of innovation in civil law, as well as innovation as a way to terminate the obligation and the main characteristics of innovation. The urgency of the work lies in the latest Civil Code, which has returned quite a few private law principles. That is, the part containing the rules on the procedure and change of obligations was changed. This article also considered the innovation on the example of another country (France), and examined the "innovation as a way to terminate the obligation". The legal nature of the innovation, which is characterized by duality, its specific features, and problems that arise in practice in connection with its application is studied. The main attention is paid to the fact that the innovation should be concluded in the form of a bilateral innovation agreement between the original parties, which defines the essential conditions on which the parties must agree. There are completely opposite views of scientists on the form in which the contract of innovation should be concluded – in the form of the original commitment, or in the form required for the new commitment. The role of the principle of freedom of contract in concluding a contract of innovation is determined. The reasons for invalidity of the innovation agreement are analyzed. It is also stated that it is possible to enter into a novation agreement if the original commitment is disputed but not challenged by the parties. The article notes the cases that are enshrined in the Civil Code of Ukraine, when the use of innovation is unacceptable. At the present stage of development of legal science in Ukraine, innovations are given insufficient attention compared to other institutions of civil law. Today in Ukraine there is no modern monographic study on the peculiarities of the legal regulation of innovation. Works on this topic are limited to single articles in periodicals, which are unsystematic in nature, address only a small range of issues, in particular, the innovation of debt into debt. These and other problems seem important, confirm the relevance of this study and require in-depth doctrinal study in order to possibly improve the relevant approaches of theory and practice to determine the legal nature, features of the arguments to replace the original obligation with another obligation (novation agreements).

Key words: Civil Code, novation, regulations, law, contract, novation agreement, method of termination of the obligation, initial obligation, signs of novation, conditions of novation, novation agreement, transfer of resignation.

Постановка проблеми. Наш час характеризується швидким розвитком науки та технологій. Ми отримали багато технологій у спадок від попередніх поколінь та поліпшили їх. Ми живемо в епоху науково-технічного прогресу, який дав поштовх для антропогенного впливу на природу та на все людство.

На перехресті тисячоліть метаморфоза глобалізації завела людство у світ ефективних змін. Але насамперед потрібно сказати про Римську імперію, в якій зародилось

поняття «право» та його основи. Достовірне існування новації було закріплене римським законодавством. Там же виділялись такі особливості новації:

а) вона може бути укладена тими самими особами, які брали участь у попередньому зобов'язанні. У такому випадку нове зобов'язання не може бути цілком тотожним попередньому, а зміна може полягати, наприклад, у включенні, виключенні строку чи умови або у звільненні боржника від застави чи поруки тощо;

б) при новації може мати місце заміна колишнього кредитора новим або колишнього боржника новим. Новація між новими суб'єктами називалась "novatio inter novas personas".

Новація у римському праві погашала дію раніше укладеного зобов'язання за таких умов:

- новація укладалась з метою погашення попереднього зобов'язання;
- у новому зобов'язанні був новий елемент порівняно з попереднім зобов'язанням;
- дійсності договору, що новується;
- тотожності боргу [1].

Розвиток різноманітних форм спілкування між людьми потребує надання їм можливостей. Сторони погоджуються використовувати правову модель, запропоновану законодавцем, або створюють власну. Такою моделлю є договір.

Згідно з Цивільним Кодексом (далі – ЦК) 2003 р. значно розширилися права учасників майнових відносин. Це дозволило юридичним особам позбутися типових планів, що перешкождали господарському обігу.

Зазначена тема є складною та багатогранною. Вона вивчалась такими вченими: М.М. Агарковим, О.А. Беляничевим, М.І. Брагінським, С.М. Братусем, В.В. Вітрянським, О.С. Йоффе, К.Д. Кавеліним, Я.А. Канторовичем, В.М. Корецьким, В.М. Коссаком, О.О. Красавчиковим, Н.С. Кузнецовою, Л.А. Лунцем, В.В. Луцем, Р.А. Майдаником, Д.І. Мейером, О.І. Міхно, І.Б. Новицьким, І.О. Покровським, Н.М. Процьків, С.В. Сарбаш та іншими.

Мета статті – визначення поняття «новація» та її особливостей.

У статті 1053 ЦК України передбачена можливість обох сторін замінити зобов'язання за наявним боргом зобов'язанням за позикою. Відповідна структура договору має всі характеристики цивільно-правового договору. Такий договір може бути визначений як договір, укладений однією стороною (позикодавцем). З урахуванням суми заборгованості, що виникає за кредиторською заборгованістю, друга сторона (позичальник) обіцяє повернути суму, яка була використана для виконання кредитного зобов'язання.

Правові відносини перетворення боргової новації в позикове зобов'язання займають окрему позицію в системі кредитних зобов'язань. Вони можуть впливати не тільки з договору позики як однієї з причин кредитного зобов'язання, а й з інших цивільно-правових договорів та юридичних фактів. Зазначені відносини – це так званий новаційний кредитний договір, укладений сторонами, який є нововведенням [3]. Потрібно визначити, що останньою стадією існування зобов'язання є його припинення, під яким розуміється припинення правового зв'язку між сторонами договору, звільнення їх від прав та обов'язків, що становлять зміст зобов'язання.

З припиненням правового зв'язку кредитор втрачає право вимагати від боржника виконання передбачених у зобов'язанні дій, а боржник звільняється від обов'язку виконувати такі дії під загрозою застосування до нього заходів відповідальності. Однак закінчення строку дії договору не призводить до припинення зобов'язання, яке виникло з цього договору. Закінчення строку дії договору означає, що між його сторонами у майбутньому не будуть виникати взаємні права та обов'язки, що впливали з нього. Проте ті зобов'язання, які існують на момент закінчення строку дії договору, не припиняються автоматично після його закінчення до того моменту, поки вони не будуть припинені на підставах, встановлених договором або законом.

Підстави припинення зобов'язань, визначені у главі 50 ЦК, можна поділити на договірні та законні. Підстави визначаються суб'єктами цивільних правовідносин добровільно. Чинне цивільне законодавство дає сторонам ширші можливості щодо врегулювання цього питання за домовленістю порівняно з можливостями,

встановленими ЦК УРСР 1963 року. Сторони є вільними у виборі будь-яких підстав припинення їхніх зобов'язань. Сторони навіть можуть домовитися про можливість припинення зобов'язання в односторонньому порядку за бажанням будь-якої сторони. Одним із способів припинення зобов'язання ЦК називає новацію. У цивільному праві новація — це правочин про заміну одного зобов'язання іншим між сторонами, що приводить до припинення попереднього зобов'язання. Правовідношення щодо новації було відоме і римському праву. Первісно новація зобов'язання трактувалася більш широко та включала в себе заміну суб'єктів зобов'язання. Також новацією вважалась заміна зобов'язання на підставі судового рішення [4].

Договори сторін про поновлення заборгованості за кредитами і зобов'язаннями, а також подібні до договорів позики, можуть бути оплатними і безоплатними. Відповідно до ч. 1 ст. 1048 ЦК України позикодавець має право на відсотки від позичальника на суму позики, якщо інше не передбачено у договорі чи законі. Розмір і замовлення стягнення відсотків визначається договором, а якщо у договорі не обумовлюється розмір відсотків, то їх розмір визначається на рівні загальнодержавної облікової ставки. Згідно з законодавством кредитний договір підлягає погашенню. Оскільки договір заміни є позиковим зобов'язанням відповідно до законодавчих норм, то дія ч. 1 ст. 1048 ЦК може бути поширена на інноваційні кредитні відносини.

Потрібно з'ясувати значення поняття «загальні положення про новацію боргу у позикове зобов'язання». Сторона платіжного зобов'язання має право замінити існуючу заборгованість за позиковим зобов'язанням, яке регулюється загальними умовами статті 604 ЦК [5]. Ця функція заснована на основній однорідності зобов'язань, що передбачають передачу (сплату) грошей. У юридичних джерелах немає єдності щодо правової природи нововведення боргу, що стає позиковим зобов'язанням. О.А. Красавчиков вважає, що позичальники мають право скасувати договір позики на підставі відсутності грошей, якщо гроші чи якісь інші цінності фактично не були отримані від кредитора або якщо кількість неотриманих коштів перевищує кількість, обумовлену договором. За словами Д.В. Мурзіна та Н.Ю. Мурзіна, з юридичної точки зору такий кредитний договір (похідний від іншого договору) є дуже крихким, тому що розірваний договір підставою боргу назвати не можна.

Якщо вивчати зазначену ситуацію порівняно з тим, як це відбувається в інших країнах, то вдалим прикладом потрібно вважати Францію. Інститут новації у Франції досить глибоко та детально закріплений. Спираючись на статтю 1271 Цивільного кодексу Франції, зазначимо, що новація може застосовуватися 3 способами:

- 1) боржник та кредитор повинні укласти договір стосовно нового боргу, що буде заміною попереднього;
- 2) новий боржник повинен вступити на місце попереднього боржника, який був звільнений від зобов'язань;
- 3) в силу вступає нове зобов'язання, в якому новий кредитор замінює попереднього, а боржник звільняється від зобов'язань перед колишнім кредитором [6].

Потрібно зауважити, що дехто може сплутати новацію із зміною кредитора з *цесією* вимоги. Але дослідники можуть спростувати дане висловлювання. По-перше, для здійснення цесії договір укладається між кредитором (тобто цедентом) і третьою особою (тобто цесіонарієм) без участі боржника, коли не змінюється природа зобов'язання. По-друге, цесіонарій отримує права разом з усіма проблемами та недоліками. По-третє, новація здійснюється тільки зі згоди боржника, припиняє попереднє зобов'язання та породжує нове [7].

Висновок. Отже, з огляду на зазначену інформацію потрібно зауважити, що нашому законодавцю потрібно

перейняти досвід Франції у частині регламентації поняття «новація». Перевагою Цивільного кодексу Франції є закріплення способів здійснення новацій, що дає змогу більш широко застосовувати вказаний договір. У ч. 3 ст. 604 ЦК України говориться про зобов'язання, щодо яких новація не допускається. Серед них містяться й аліментні зобов'язання.

Згідно зі ст. 78, 80, 181–184, 189 Сімейного кодексу України аліментне зобов'язання може бути установлене за домовленістю сторін або за рішенням суду [8]. У зв'язку з цим серед науковців виникла дискусія стосовно того, чи поширюється заборона, установлена у ч. 3 ст. 604 ЦК України, тільки на ті аліментні зобов'язання, що були установлені за рішенням суду або договором.

Є.Р. Амінов та О.Ю. Шилохвіст посилаються на те, що аліментне зобов'язання, установлене договором сторін, є цивільно-правовим договірним зобов'язанням, а отже, на нього мають поширюватися усі загальні положення про зобов'язання, передбачені у ЦК України, в тому числі й положення Глави 50 «Припинення зобов'язань». Вчені доводять, що таке вирішення цієї проблеми зумовлене «все більшим поширенням дії принципу диспозитивності у регулюванні сімейних відносин, що бере початок із цивільного права» [9].

Вважаємо, що слід дотримуватися точки зору, відповідно до якої заборона новації стосується аліментних зобов'язань, які були встановлені рішенням суду

або договором. У ч. 3 ст. 604 ЦК України визначаються зобов'язання про сплату аліментів, але не уточнюються підстави виникнення таких зобов'язань.

Актуальності набуває питання співвідношення інституту новації з таким способом припинення зобов'язань, як поєднання боржника і кредитора в одній особі (ст. 606 ЦК України).

Є.Р. Амінов зазначає: «Постановка проблеми порівняльного дослідження двох суміжних способів припинення зобов'язань визначається загальновідомим прикладом, наведеним багатьма сучасними авторами, пов'язаним з трансформацією договору оренди у договір купівлі-продажу. Так, орендодавець та орендар укладають договір оренди щодо певного майна. Згодом сторони щодо того ж майна (предмета чи об'єкта оренди) укладають договір купівлі-продажу, за яким орендар (покупець) набуває право власності на орендоване майно. Виникає проблема кваліфікації відносин сторін, що полягає у поєднанні боржника і кредитора в одній особі або новації первісного зобов'язання» [10].

ЦК України не закріплює положень щодо наслідків, які виникають у разі конкуренції цих двох норм. На практиці щодо цього також виникають суперечки: деякі юристи бачать в цьому поєднанні боржника і кредитора в одній особі, інші – новацію початкового зобов'язання.

У науці цивільного права також немає єдності думок щодо даної проблеми.

ЛІТЕРАТУРА

1. Сибіра С.Е. Новація у праві давнього Риму. URL: <http://plaw.nlu.edu.ua/article/download/71098/75774/168754> (дата звернення: 08.11.2020).
2. Новація боргу у позикове зобов'язання Цивільного Кодексу України : Стаття 1053 ЦКУ. URL: https://urist-ua.net/%D0%BA%D0%BE%D0%B4%D0%B5%D0%BA%D1%81%D0%B8%D1%86%D0%B8%D0%B2%D1%96%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B8%D0%B9_%D0%BA%D0%BE%D0%B4%D0%B5%D0%BA%D1%81_%D1%83%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%8F_1053/ (дата звернення: 09.11.2020).
3. Припинення зобов'язання за домовленістю сторін : Стаття 604 ЦКУ. URL: https://protocol.ua/ru/tsivilniy_kodeks_ukraini_stattya_604/ (дата звернення: 09.11.2020).
4. Чуєва О. Новація як спосіб припинення зобов'язання. URL: <http://yurradnik.com.ua/stati/novatsiya-yak-sposib-pripinennya-zobov-yazannya/> (дата звернення: 10.11.2020).
5. Сенін Ю.Л. Підстави припинення зобов'язань та місце новації серед цих підстав. *Вісник Верховного Суду України*. 2018. № 3 (139). С. 30–35.
6. Французький цивільний кодекс (Кодекс Наполеона) / пер. з фр. В. Захватаєв ; передмова: А. Довгерт, В. Захватаєв ; додатки 1–4: В. Захватаєв ; відп. ред. А. Довгерт. К. : Істина, 2006. 1008 с.
7. Олійник Я.Б., Пістун Н.Д., Мельничук А.Л. Про стратегію регіонального розвитку України: соціально-географічний аспект. *Економіка України*. 2015. № 12 (641). С. 39–47.
8. Децентралізація. URL: <https://decentralization.gov.ua/news/12096> (дата звернення: 11.11.2020).
9. Alidousti N., Taghizadeh E., Ashouri M., Farsani A.K. Comparing Subject of Assignment of Contract with Similar Concepts of Other Countries' Domestic Laws and International Documents. *Journal of Politics and Law*. 2016. № 2. P. 173–180.
10. Мультимедійна платформа іномовлення України. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-regions/2786358-bez-planuvanna-rozvitku-teritorij-pidtrimki-vid-derzavi-ne-bude-babak.html> (дата звернення: 11.11.2020).